

10. Положення про Головне управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kharkiv.mns.gov.ua>.

11. Положення про Головне управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Черкаській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ck.mns.gov.ua>.

12. Положення про Головне управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Івано-Франківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.if.mns.gov.ua>.

13. Про основи національної безпеки : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

14. Яновский Р. Г. Глобальные изменения и социальная безопасность / Р. Г. Яновский. – М. : Academia, 1999. – 357 с.

15. Giddens A. Modernity and Self Identity / A. Giddens // Self and Society in the Late Modern Age. – Cambridge, 1991. – 256 p.

Надійшла до редколегії 03.02.2014 р.

УДК 352

І. Г. ДОВГАЛЮК

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ МЕМОРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано зарубіжний досвід упровадження меморіальної діяльності та узагальнено інформацію про форми роботи зарубіжних установ та організацій, які займаються меморіальною діяльністю.

Ключові слова: символізм, меморіальна діяльність, установи та організації, що займаються меморіальною діяльністю.

The paper analyzes the international experience of implementing memorial activities and summarizes information about forms of work of foreign institutions and organizations engaged in memorial activities.

Key words: symbolism, memorial activities, institutions and organizations engaged in memorial activities.

Символічні системи є засобом творчого розвитку людини, вони слугують засобом виховання і впливу на свідомість людини. Наші дії управляються образами-символами. Наша пам'ять про предків здавна знаходила відображення в надгробках і в сакральних символах, на них матеріальне і духовне життя людини

нероздільні. Усі вони є витворами мистецтва, зберігають таємниці далекого часу, дивують сучасників, насамперед образотворчими символами – відображенням сенсу життя віри і пам'яті.

Філософське осмислення символу має солідну історію. Платон, Арістотель, Прокл, І. Кант, Г. Гегель, Ф. Шеллінг висунули оригінальні концепції символічного.

Проте є потреба приділити увагу не вирішеному до кінця питанню формуванню суспільних цінностей.

Метою даної статті є прагнення проаналізувати зарубіжний досвід упровадження меморіальної діяльності та узагальнено інформацію про форми роботи зарубіжних установ та організацій, які займаються меморіальною діяльністю.

Увічнення історії дозволяє по-новому сформулювати соціальну місію меморіалу (пам'ятного знака), сконструювати концептуальну модель, яка в кінцевому результаті передбачить цільові орієнтири духовного життя суспільства.

Генеруючи новітні концепції та інтерпретації історичного процесу, актуалізуючи історичну пам'ять, державні установи та територіальні громади акумулюють і зберігають національну і світову історико-культурну спадщину, проводять фундаментальні та прикладні історичні дослідження, реалізують потужні експозиційно-виставкові проекти, залишаючись суб'єктом культурного і духовного становлення української нації, впливають на формування національної ідеї, відіграють у суспільстві об'єднавчу роль [1].

Меморіальні колекції, пам'ятні знаки збираються для реалізації потреби у збереженні пам'яті, у створенні особливого предметно- просторового середовища з предметів-символів, що роблять сильний емоційний вплив. Слід акцентувати увагу на тому, що феномен пам'яті поєднує традицію, історичну свідомість, здійснює культурну ідентифікацію у процесах поточного і символічного “присвоєння” співтовариством життєвої дійсності [4, с. 117].

Конституювання пам'яті неоднорідне і необхідне для колективного або індивідуального ототожнення минулого. Відомий французький учений Поль Рікер роботу “Пам'ять, історія, забуття” присвятив таємницям двотисячолітньої історії мнемотехніки європейської цивілізації. За П. Рікером, “в архівах колективної пам'яті накопичуються символічні рани, які вимагають загоєння”, це проявляється в урочистих ритуалах, похоронних церемоніях, вшануванні річниць та інших надіндивідуальних “втраг”, які можуть “згуртувати цілі нації” [Там же, с. 127].

П. Рікер частину своєї праці присвячує аналізу зовнішніх цільових маніпуляцій, які змінюють культурні, соціальні та суспільні традиції вже не окремої особистості, а цілого співтовариства. Покинута і слабка колективна пам'ять піддається кожен раз сильним політичним та ідеологічним зловживанням, а П. Рікер розглядає процеси в площині тісних взаємовпливів пам'яті та ідентичності.

Збереження пам'яті про історичне минуле є чинником культурного та соціально-економічного розвитку, вважається важливим напрямком меморіальної діяльності в державному управлінні. Музеї, меморіальні комплекси – культурні заклади соціальної інформації, призначені для збереження культурно-історичних і

природничо-наукових цінностей, накопичення та поширення знань через вивчення і демонстрацію унікальних пам'яток матеріальної культури. Міжнародна рада музеїв (ICOM), Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Панєвропейська федерація культурної спадщини (Europa Nostra) координують діяльність країн у питаннях функціонування музеїв, пам'яток історії та культури, меморіальної діяльності в світі, яка сприяє соціокультурному обміну країн і регіонів, розвиває міжкультурні взаємодії.

Для нас є цікавим приклад країн світу щодо діяльності установ, що здійснюють і координують меморіальну діяльність, яку забезпечують музеї, меморіальні комплекси, бібліотеки зарубіжних країн.

Цікавим є досвід Великобританії, в якій меморіальна діяльність координується Радою музеїв, бібліотек і архівів (Museums, Libraries and Archives Council (MLA)). Британський уряд вважає, що музеї несуть позитивні емоції, здійснюють виховну функцію і займають вагомий нішу в культурній індустрії. MLA координує щорічну програму “Відродження в регіонах” (Renaissance in the Regions) Ця програма була започаткована в 2002 р. з терміном на три роки, її становив бюджет 70 млн фунтів. Програма здійснюється у співпраці з місцевими урядами та громадськими організаціями, поглиблює громадську активність, покращує освіту, покращує суспільний розвиток. MLA опікується культурними олімпіадами, забезпечує проведення різних кампаній, наприклад “Ніч музеїв” чи “Діти в музеях”. До роботи у британських установах, що здійснюють меморіальну діяльність залучається майже 25 тис. волонтерів, що складає близько 60 % від загальної кількості працюючих. Волонтерство спрямоване на подолання соціальної відчуженості, розвиток навичок і талантів, що стануть у пригоді при пошуку роботи. MLA спільно з Музейною Асоціацією (Museums Association) започаткували підготовку працівників з-посеред національних меншин. Croydon Clocktower Museum організовує ознайомлення дітей з китайською порцеляною. Соціальна служба Лондона співпрацює з Національною галереєю, що дозволяє дітям з інтернатів працювати з професійними художниками. Під час здійснення програми “Навчання для всіх” установи, що опікуються меморіальною діяльністю, організовують пересувні виставки у тюрми, школи, лікарні, інтернати. Британський досвід вивчають і впроваджують інші європейські країни [5].

Зарубіжні установи, що займаються меморіальною діяльністю, відіграють важливу роль у формуванні історичної пам'яті та національної ідентичності: створюються транскультурні музеї, застосовуються нові форми та новітні технології здійснення меморіальної діяльності.

У 60-70-х рр. XX ст. у країнах Європи і Північної Америки відкриваються музеї Голокосту, у військових музеях оновлюються експозиції з метою висвітлення трагічної долі єврейства в роки Другої світової війни [Там же].

Прикладом транскультурної взаємодії є реалізація в Україні проекту “Ло Тишках” (“Не забудь”), що функціонує за підтримки благодійної організації

“Тенезис” (Genesis Philanthropy Group), мета якого – опис, каталогізація, реставрація та захист єврейських кладовищ по всьому Європейському континенту. Починаючи з квітня 2009 р., волонтерами було обстежено близько 90 місць єврейських поховань у Київській області. На сайті “Ло Тишках” зібрана інформація вноситься в загальноєвропейську базу даних, де міститься історична довідка про єврейську громаду населеного пункту, повний опис кладовища, його координати, розміри, план, вказано кількість пам’яток та їх вік тощо. Так, на сьогоднішній день найстаріше поховання (1840 р.) виявлено на найбільшому в Київській області кладовищі – у Богуславі, де єврейська громада існує з початку XVII ст. Звичайно, іноді єврейські поховання знаходяться прямо в лісі, іноді вони приховані забудовою – неможливо відновити кожну могилу, але за допомогою “Ло Тишках” зберігається пам’ять про них, до того ж, коли мова йде про дійсно масові поховання [2].

Після падіння Берлінського муру з’являються музеї, які висвітлюють злочини комуністичної влади, наприклад Музей терору (Угорщина), Меморіальний музей жертв комунізму (Румунія), Музей Штазі (Німеччина). У музеях країн колишнього Варшавського блоку змінюються акценти у висвітленні подій минулого. Так, у Музеї словацького повстання (Банська Бистриця) з дня заснування в 1955 р. наголошувалося на братній підтримці Радянського Союзу в організації повстання і постачанні зброї. Але вже тоді існувала суперечність: адже повстання було спрямоване і проти першої словацької національної держави. Зараз під час ведення екскурсій наголошується, що повстання проти нацистів є частиною загальноєвропейського Руху Опору, стверджується європейська ідентичність словаків.

Австрія позиціонує себе як “мала країна з великою культурною спадщиною”. За цим стоїть, зокрема, продумана політика співпраці держави із творчим середовищем. Гасло культурної політики Австрії на федеральному рівні – “Відкрита співпраця між митцями, державою та бізнесом”.

В Австрії з населенням 8 млн нараховується 1600 музеїв. Незважаючи на велику кількість іноземних туристів, австрійські музейники намагаються заохочувати місцевих мешканців відвідувати музеї, організовують різні навчальні програми для школярів. У серпні 1998 р. австрійський федеральний уряд прийняв закон про музеї. Дев’ять найбільших музеїв змінили статус, стали економічно автономними неприбутковими науковими інституціями. Рухомі та нерухомі фонди залишилися у власності Австрійської держави. У 2004 р. у віденські музеї 58 % відвідувачів прийшли, щоб побачити нову виставку, 14 % привабила особлива музейна подія або програма, лише 5 % прийшли ознайомитися з постійною експозицією. Подібні дослідження є дуже важливими для подальшого планування культурної роботи, стратегічного планування і залучення дедалі більшої аудиторії [5].

Держава опікується творчими асоціаціями. Значну допомогу з федерального бюджету мають члени таких об’єднань та організацій, як наприклад, Асамблея авторів Грацу (Grazer Autorenversammlung). Уряди федеральних земель Австрії також надають фінансову підтримку регіональним об’єднанням митців.

Напрямки державної фінансової підтримки розвитку літературного процесу на федеральному рівні включають: підтримку асоціацій, індивідуальну підтримку авторів, а також фонд премій.

Лише кожен третій із понад трьох тисяч митців Австрії має можливість жити з мистецької праці. Інші змушені працювати в інших сферах, аби утримувати себе. Тому в Австрії існують уже напрацьовані форми підтримки державними інституціями. Ця підтримка на федеральному рівні включає не тільки систему грантів для створення мистецького шедевру, але й надає можливість для подорожей такої тривалості, що необхідна для створення твору мистецтва. Гранти надаються через відповідні конкурси для митців, котрі подають проекти. У країні існують так звані мистецькі резиденції, де автори мають змогу усамітнитися для праці.

У Данії одним з напрямків розвитку державної політики у сфері культури, зокрема збереження історичної пам'яті, є підтримка об'єднань професійних митців. У Данії існує майже три десятки об'єднань професійних митців за “галузевою” ознакою, однак вони, у свою чергу, об'єдналися у дві великі парасолькові асоціації, котрі репрезентують практично все професійне мистецьке середовище цієї країни. Федерація мистецьких організацій Данії – це Рада митців Данії, що об'єднує 18 професійних мистецьких організацій. Членами Ради є мистецькі об'єднання: Архітектори Данії, Об'єднання Данських майстрів, Популярні автори Данії, Об'єднання ілюстраторів тощо. Завданням Ради є професійна, соціальна, фінансова підтримка своїх членів. Інша асоціація – Товариство митців виконавських мистецтв, що об'єднує дев'ять організацій, мета якого – економічна підтримка членів та контроль за дотриманням авторських прав.

Міністерство культури Данії відповідає за дотримання належних умов для забезпечення соціального та професійного статусу членів мистецьких організацій. При ньому діє Консультативна комісія з авторських прав, а також існує понад 23 організації охорони авторських прав, які пов'язані з професійними об'єднаннями митців. Таким чином, сприятливі умови для мистецької творчості в Данії забезпечуються завдяки партнерству об'єднань митців, Міністерства культури та організації захисту авторських прав [5].

Уряд України ухвалив рішення виділити бюджетні кошти на створення і встановлення у Вашингтоні пам'ятника жертвам Голодомору 1932-1933 рр. в Україні.

Також Кабмін виділив гроші на виготовлення, транспортування та встановлення пам'ятника Тарасу Шевченку в Астані [3].

У зарубіжних країнах відкриваються музеї, завданням яких є інтеграція етнічних меншин у суспільство, подолання расової упередженості. Наприклад, Міжнародний музей рабства у Ліверпулі, відкритий 23 серпня 2007 р., покликаний висвітлювати проблему рабства від XVIII ст. до наших днів. Музей співпрацює з Національним музеєм Ліверпуля, негритянською громадою Ліверпуля, Ліверпульською міською радою, Ліверпульською культурною радою. Завданням даної установи є вшанування пам'яті загиблих африканців, які сприяли розвитку Британії, нагадувати, що

трансатлантична торгівля сприяла появі расизму дискримінації та експлуатації, відзначати звільнення від рабства і становлення демократії, щоб подібне ніколи не трапилося в майбутньому. У Британії 23 серпня відзначається день повстання рабів на о. Гаїті, а жовтень є Місяцем Чорної історії [5].

Установи, що займаються меморіальною діяльністю, широко застосовують новітні цифрові технології для поширення інформації про фонди. Експонати оцифровуються, створюються бази даних про зібрання і колекції, доступні громадянам незалежно від країни, реалізуючи право рівного доступу громадян до культурної спадщини. Забезпечення доступу до фондів є засобом боротьби з декультурацією (незнання власних культурних здобуків) молодих користувачів Інтернету. У Польщі існує програма “Інтернет для шкіл”, за допомогою якої музейні експонати залучаються для освітніх та виховних цілей. Для ознайомлення користувачів з європейськими музейними скарбами створена програма EUROPEANA, яка охоплює мережею різні європейські музейні заклади, архіви і бібліотеки. У 90-х рр. XX ст. з’явилися віртуальні музеї. Так, віртуальний музей Канади та віртуальний музей японського мистецтва знайомлять користувачів з віртуальними виставками, галереями, знайомить з різною інформацією та новинами [Там же].

Меморіальна діяльність, музеї, бібліотеки тісно пов’язані з культурним туризмом. У світі туристична індустрія вважається однією з найприбутковіших галузей і з кожним роком її вплив на економіку посилюється. Туризм є одним з найважливіших секторів економіки в Європі (55 % світового ринку туризму припадає на європейські країни). Туризм складає 5,5 % ВВП ЄС (від 3 до 8 % в окремих державах), і 11,5 % ВВП ЄС враховуючи непрямий вплив. За оцінками Всесвітньої туристичної організації (ВТО), частка культурного туризму до 2020 р. складе 25 % від загальних показників світового туризму.

Для кращої організації культурного туризму і зниження витрат для вироблення сувенірної продукції і послуг заклади культури деяких країн об’єднуються в асоціації. Вони служать забезпеченню раціонального використання колекцій при організації виставок, оптимізації наукової та колекційної роботи, закупівлі й обміну експонатами. Такі об’єднання існують у Франції, Великобританії, Австрії.

Як основні напрями діяльності зі збереження культурного надбання розглядаються: 1) прийняття всіма країнами національних програм із формування, збереження й доступу до цифрового документального надбання; 2) подальше вдосконалення правової бази, що посилює відповідальність за злочинні замах на об’єкти культурної спадщини, їх утрату, знищення, викрадення; 3) урегулювання питань майнових і особистісних прав авторів на цифрові копії документального спадку й електронних публікацій; 4) реалізація міжнародних проектів із віртуальної реконструкції розосереджених культурно-документальних комплексів; 5) розповсюдження інформації про значущість документального надбання [6].

Таким чином, упродовж останніх десятиліть в європейських країнах зростає роль установ, що займаються меморіальною діяльністю в суспільстві.

Установи, що займаються меморіальною діяльністю, реалізують освітні програми для школярів і дорослих, сприяючи збереженню національної ідентичності, формуванню толерантності в суспільстві. Для покращання роботи і залучення більшої кількості відвідувачів установи, що займаються меморіальною діяльністю, широко використовують новітні технології.

Ідеальною моделлю символічного простору є меморіальна діяльність. Церемонії поклоніння виступають подіями особливого роду – подіями спокуси, які в сучасному світі конкурують з подіями політичного і соціального характеру. У меморіях символи знаходять власну ідентичність.

Отже, меморіальна діяльність базується на основі символів. Символізм є інструментом проникнення у фундаментальні структури людської діяльності. Символи є одночасно засобом звільнення та творчого розвитку людини, але можуть служити і засобом поневолення і маніпулювання свідомістю людини. Символи – це інструменти “м’якої влади” (“soft power”). “М’яка влада” використовує стратегію зваблювання, в неї людина занурюється з радісним задоволенням.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що духовні цінності є феноменом суспільної свідомості, які виступають у формі ідеалів, норм, символів, образів, почуттів тощо, що зумовлюють духовний розвиток особистості та суспільства в цілому. Меморіальна діяльність є способом формування духовних цінностей людства.

Література:

1. *Викулова В. П.* Мемориальная деятельность библиотеки: организационно-управленческая концепция : монография / В. П. Викулова ; Департамент культуры г. Москвы ; Центр, гор. б-ка ; Мемор. центр “Дом Гоголя” ; науч. ред. проф. В. К. Клоев ; авт. вступ. ст. М. Д. Афанасьев. – М. : ФАИР, 2009. – 320 с.

2. *Вейнбер А.* Не забудь... [Електронний ресурс] / А. Вейнбер // *Новости Хадашот* – 01 (150) Тишрей – 5770, 2009. октябрь. – Режим доступа : <http://vaadua.org/Hadashot-2009>.

3. Пам’ятнику жертвам Голодомору у Вашингтоні бути, Кабмін виділив гроші // *Українське слово*. – 2013. – № 34 (3645). – 21 – 27 серпня.

4. *Рикёр П.* Память, история, забвение / П. Рикёр ; [пер. с фр. И. И. Блауберг, И. С. Вдовина, О. И. Мачульская, Г. М. Тавризян]. – М. : Изд-во гуманит. лит-ры, 2004. – (Французская философия XX века).

5. Роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни : зарубіжний досвід. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Сайт Національного інституту стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/270>.

6. *Шемаєв С. О.* Співробітництво бібліотек, архівів, музеїв у сучасних умовах [Електронний ресурс] / С. О. Шемаєв // *Вісник Харківської державної академії культури*. – Вип. 36. – 2012. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 22.01.2014 р.